

Monumentenzorg en archeologie

in Gouda

De Archeologische Begeleidingscommissie

In september 1990 werd door wethouder Melaard de Archeologische Begeleidingscommissie (ABC) geïnstalleerd. In deze commissie hebben verschillende deskundigen zitting zoals de provinciaal archeoloog van Zuid-Holland, een lid van de monumentencommissie en een bestuurslid van de Oudheidkundige Werkgroep "Gouda". Daarnaast zitten er enige ambtenaren van gemeentelijke afdelingen in die bij oudheidkundig bodemonderzoek betrokken zijn. De commissie adviseert het gemeentebestuur gevraagd en ongevraagd over zaken die met archeologie te maken hebben.

De ABC besteedt voorts veel aandacht aan de beleidsnota over archeologie die de gemeente thans opstelt. Inmiddels heeft de ABC over een aantal plannen advies uitgebracht. Met succes, want zo heeft de gemeente op aandringen van de commissie rekening gehouden met archeologisch onderzoek in de Oostpolder in Schieland, voordat het gebied zal worden ingericht als industrieterrein.

Archeologisch onderzoek aan de Keizerstraat

Op initiatief van de Oudheidkundige Kring "Die Goude" werden in januari 1989 plannen ontwikkeld voor de restauratie van het poortgebouwtje van de voormalige Remonstrantse Kerk aan de Keizerstraat hoek Hoge Gouwe. De Oudheidkundige Werkgroep "Gouda" stelde intussen een archeologisch onderzoek in op het langwerpige terrein en in het toegangspoortje zelf. Van het bovengenoemd restauratieplan is inmiddels afgezien en een stichting tracht een nieuw plan voor het pandje te maken.

De Keizerstraat wordt door velen beschouwd als een van de oudste en meest interessante gebieden van Gouda. De verwachtingen waren dan ook hooggespannen. De straat wordt in schriftelijke bronnen voor het eerst genoemd in 1363.

In 1340 was al melding gemaakt van de Jans Clerxstraat (of Jan Klerkstraat) waarmee dezelfde straat wordt bedoeld. Aannemelijk is dat het gebied al voor 1335 in cultuur is gebracht. De percelen aan de Keizerstraat zullen tussen 1335 en 1350 voor bebouwing zijn uitgegeven. Aan de westzijde, op de plaats van de opgraving, gebeurde dat rond 1350.

Vloertegel (rood) met witte slijbversiering (Franse lelie) uit de veertiende eeuw. Afmetingen 9 x 9 x 1,2 cm. Veel toegepast in kerken, kloosters en huizen van voorname lieden.

Het archeologisch onderzoek leverde gegevens op over zowel de laagsgewijze opbouw van de bodem (belangrijke informatie over de ontwikkeling van het gebied) als over de bebouwing die verspreid over het hele terrein moet hebben gestaan. Het onderzoek leerde dat de eerste menselijke activiteiten hier waarschijnlijk vanaf het begin van de veertiende eeuw hebben plaats gevonden. In de loop van die eeuw is een flink pakket afval gestort, herkenbaar aan sterk ingeklonken zwarte lagen be-

staande uit voornamelijk natuurlijk materiaal. Ook in de twee eeuwen daarna zijn nog grote hoeveelheden stadsafval gestort.

Sporen en vondsten tijdens het onderzoek.

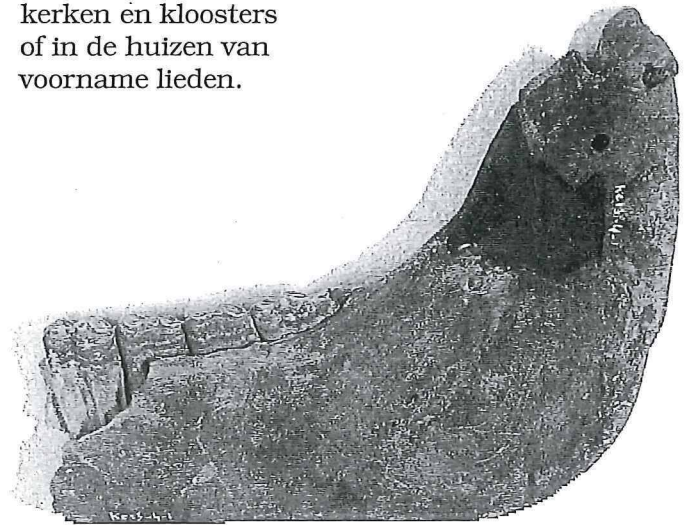
De oudste sporen van bebouwing worden gevormd door een veertiende-eeuwse waterput op 1.30 m beneden het maaiveld. De put was diep in de zwarte afvallagen ingegraven, maar bevatte helaas geen vondsten.

Op een iets hoger niveau stuitte men op een muur die was gebouwd op een stortlaag. Deze muur werd vermoedelijk aan het begin van de vijftiende eeuw opgetrokken. Het bouwwerk waarvan die funderingsmuur deel uitmaakte moet ongeveer 11 meter lang geweest zijn. Die eerste bebouwing heeft in de zestiende eeuw plaats moeten maken voor een veel groter bouwwerk van ca. 14 meter lang. Een zware funderingsmuur op eiken balken werd op zo'n 1.20 m beneden het maaiveld ontdekt. In de zestiende en zeventiende eeuw hebben ter plaatse kleinere woningen gestaan. Op ca. 70 cm beneden het maaiveld werd een fraaie plavuizenvloer met enkele gemetselde traptreden en funderingen teruggevonden. Verder werden geen bebouwingsresten aangetroffen. Vanaf 1700 is de grond ter plaatse weinig verstoord.

In de verschillende afvallagen alsmede in enkele schrobputjes werden vondsten gedaan, merendeels bestaande uit schervenmateriaal, die duiden op ambachtslieden die hier of in de nabijheid hun werk moeten hebben uitgeoefend. Het gaat hier om leerafval van een schoenmaker en glasafval van een glasmaker.

Uit een van de afvallagen kwam een spinsteentje van grijs aardewerk daterend van rond 1400 tevoorschijn. Bijzonder interessant zijn enkele vloertegels met een witte slibversiering daterend uit de veertiende eeuw die we onder andere kennen van pottenbakkers uit Utrecht. De motieven van deze tegels zijn ontleend aan de mythologie of hebben een heraldische achtergrond. Door hun exclusivi-

teit werden dergelijke tegels vooral toegepast in kerken en kloosters of in de huizen van voorname lieden.

Fragment van een paardekaak. De kaak is als slee gebruikt. De onderzijde is afgesleten door het glijden op sneeuw of ijs. Het ronde gaatje in de kaak diende voor de bevestiging van een plankje dat als zitje of ruggeleuning dienst deed.

Vermeldenswaard is ook een mesheft in de vorm van een mannenfiguur in zeventiende-eeuws kostuum.

Een voorlopig onderzoek van het gevonden botmateriaal toonde aan dat de Gouwenaar in vroegere tijden op deze lokatie vooral rundvlees op het menu had staan met op de tweede en derde plaats respectievelijk varken en geit of schaap. Gevogelte en vis at men minder vaak. Er zijn twee kaken van een paard teruggevonden waarvan één verrassend genoeg later als kinderslee was gebruikt! De conclusie is dat het onderzochte terrein aan de Keizerstraat tot in de veertiende eeuw erf is geweest en werd gebruikt als stortplaats voor afval. Waarschijnlijk is dit gebeurd om de grond bouwrijp te maken. Het terrein is, getuige de put, in de veertiende eeuw in gebruik genomen. Vanaf de vijftiende eeuw was het perceel bebouwd. Het betreft hier drie bebouwingsfasen. Het resultaat geeft een goed beeld van de ontwikkelingsgeschiedenis van dit deel van de Keizerstraat. Het onderzoek mag daarom bijzonder geslaagd worden genoemd.

Winkelpuien in Gouda

Wie door het winkelcentrum van Gouda loopt, zal zich niet realiseren dat deze manier van inkopen doen, die we "winkelen" noemen, pas een goede eeuw oud is. In de middeleeuwen kocht men dagelijkse levensbehoeften als groenten en fruit op de markt. Koopwaren werden net als nu op de weekmarkt in kramen of gewoon op straat aangeboden. Voor luxe en exotische goederen zoals zijden stoffen was men aangewezen op de internationale jaarmarkten in de grotere steden. Andere goederen werden verkocht op een speciale plaats zoals een visbank, een korenbeurs of een vleeshal. De vleeshal was in Gouda, net als in de meeste andere steden, in het raadhuis ondergebracht.

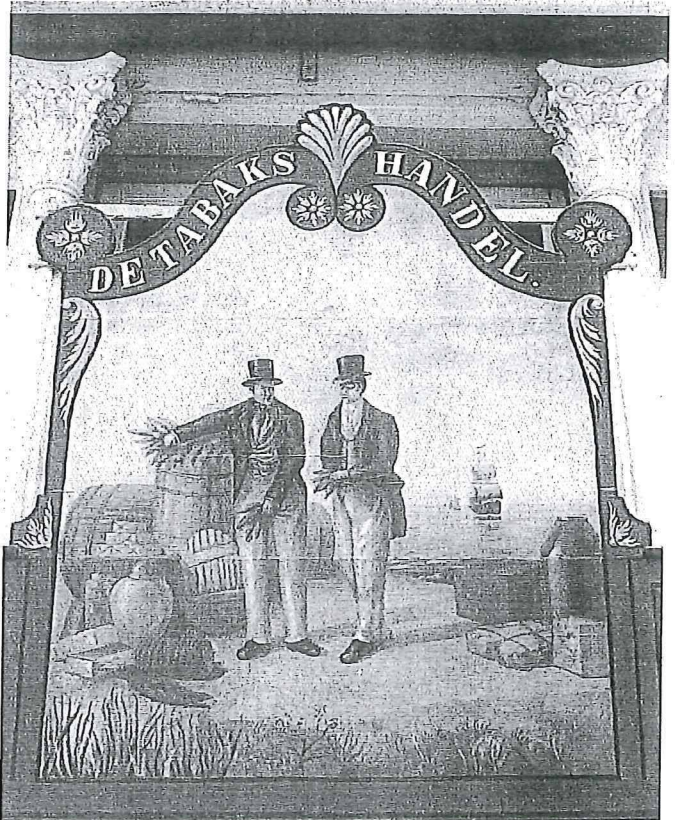

Kind op sleeje. Detail van het schilderij "Volkstelling te Bethlehem" van Pieter Breugel uit 1566 (Bonnefantennmuseum te Maastricht).

Daarnaast hadden ambachtslieden hun werkplaats aan huis. De ruimte aan de straatzijde op de begane grond werd gebruikt om produkten te vervaardigen én te verkopen. De ondergevel was destijds van hout. Voor de grote ramen waren luiken bevestigd waarvan een deel als luifel naar boven werd geklapt. Het andere deel klapte men naar beneden uit en diende als toonbank. De bovenlichten waren gevuld met glas in lood. Op schilderijen uit de zeventiende eeuw zijn dergelijke winkels nogal eens te zien. Op die afbeeldingen zien we ook dat de gevels waren voorzien van uithangborden met daarop het beroep van de eigenaar. Over de prijs werd onderhandeld want vaste prijzen kende men niet.

Halverwege de vorige eeuw werd in Parijs het allereerste warenhuis geopend. Alle goederen waren er geprijsd en er werd niet onderhandeld. De klant kon alles bekijken zonder zich verplicht te voelen iets af te nemen. Als het artikel niet goed was, kon het worden geruild of kreeg men zijn geld terug. Ook nieuw was het verschijnsel van de uitverkoop. Dit verkoopsysteem werd al snel populair en in de grote steden van Europa schoten warenhuizen en passages als paddestoelen uit de grond. Het uitstallen van artikelen had grote consequenties voor het uiterlijk van winkels. Grotere etalageruiten om de koopwaar goed te kunnen aanprijzen werden populair.

Nadat onder de Franse bezetting straatnamen en huisnummers waren ingevoerd, werden de karakteristieke uithangborden overbodig. Bij sommige winkels bleven ze gehandhaafd of werden ze vervangen door andere herkenningstekens zoals de gaper bij een drogist en de rood/witte stok bij de kapper. Een barbier verrichtte tevens aderlatingen: de kleur rood symboliseerde het bloed, wit het verband.

Gouda's Oldest Tobacco and Pipe Shop

Het bord bij Tabakshandel Van Vreumingen aan de Wijdstraat.

Ook in Gouda is een aantal van deze herkenningstekens bewaard gebleven. Kijkt u eens naar de Gaper bij Markt 6 en het bord bij Tabakshandel Van Vreumingen in de Wijdstraat. (Ook "de Moriaan" bezit een dergelijk bord maar dat is momenteel in restauratie.)

Voor het ontwerpen van winkelpuien - vaak in oudere panden - werden meestal architecten ingeschakeld, al bestonden er ook voorbeeldboeken aan de hand waarvan eigenaar en aannemer hun eigen pui konden ontwerpen. Oude winkelpuien weerspiegelen de toen heersende architectuuropvattingen.

In de negentiende eeuw was de neorenaissance populair maar ook het mengen van elementen van stijlen werd veelvuldig gedaan. Dit werd eclecticisme genoemd: men koos uit verschillende stijlen. Een fraai voorbeeld hiervan is de pui van "Koffie

Gaper bij markt 6. Dit vormde het herkenningsteken van een drogist of apotheek.

De pui van "Koffie en Theehandel Van Kamphuizen" aan de Lage Gouwe. Een goed voorbeeld van eclecticisme: elementen van verschillende stijlen zijn hier vermengd.

en Theehandel Van Kamphuizen" aan de Lage Gouwe. Het gaat hier om een eclecticismische pui voorzien van pilasters met korinthische kapitelen, een kroonlijst met meanders en gebogen ramen. Een eenvoudiger pui in deze stijl bezit Café Koen aan de Korte Groenendaal met vijf pilasters die zijn voorzien van geometrische motieven en rijk bewerkte composietkapitelen. Rond de eeuwwisseling kwam de Jugendstil op. In

het buitenland waren met name plantaardige vormen en vloeiende lijnen erg populair. In Nederland en vooral in de architectenwereld, was men soms fel gekant tegen de "krullemie- of vermicellistijl". Architect Mol zei er het volgende over: "puisten, knobbels, uitwassen en bochels zijn de grondslagen en motieven van deze treurige architectonische misgeboorte" en W. Kromhout, architect van het prachtige Hotel Americain in Amsterdam noemde deze gebouwen "produkten van een ziekelijke fantasie". In ons land werden de extreem krullerige elementen dan ook niet zo vaak toege-

past. Men hield het hier liever wat soberder en maakte veel meer gebruik van geglazuurde baksteen, muurschilderingen en gehouwen steen. De puien van Oosthaven 3 en 5-6 zijn hiervan mooie voorbeelden. Beide panden hebben een natuurstenen borstwering en prachtige deuren. De ramen zijn voorzien van golvende roeden. Tegeltableaus waren in Nederland ook geliefd. Gouda kent een fraai voorbeeld: bij de Lange Tiendeweg 18-20 is een tegeltableau te zien waarop een vrouw met kind zijn afgebeeld. De gloeilampen duiden op het beroep van de eerste bewoner, een gas- en electro-technicus.

Toen de populariteit van de Jugendstil afnam koos men voor Art Deco puien die werden uitgevoerd in hout en zwarte materialen. Glas in lood vulde de bovenlichten. Aan Turfmarkt 12 staat een dergelijk exemplaar.

Bovenstaand overzicht is noodgedwongen incompleet maar wie goed oplet, zal in Gouda nog veel meer mooie winkelpuien vinden. Helaas zien weinigen in dat ze in hoge mate de sfeer in de binnenstad bepalen. Veel winkeliers kiezen voor een minimale barriere tussen binnen en buiten. Daartoe zijn veel mooie borstsweringen en penanten gesloopt om plaats te maken voor grote glaswanden. Om verdergaande verarming van het stadsbeeld te voorkomen moeten bestaande puien kritisch beoordeeld worden op de functie die zij kunnen uitoefenen voor het bedrijf. Met voldoende aandacht voor materiaalkeuze en vormgeving kan ook een moderne pui fraai uitgevoerd worden zonder afbreuk te doen aan het pand en de omgeving!

Recent aangepaste pui, Zeugstraat/hoek Nieuwe Markt

Colofon

De nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda, Sector Stadsontwikkeling, afdeling Stadsvernieuwing/ Volkshuisvesting/ Monumentenzorg

Redactie en lay-out : afdeling Stadsvernieuwing/Volkshuisvesting/ Monumentenzorg en afdeling Voorlichting (B. van den Berg, J.W. s'Jacob)

Teksten : afdeling Stadsvernieuwing/Volkshuisvesting/ Monumentenzorg (Bianca van den Berg, Chris Akkerman) en Jan van Dam (Oudheidkundige Werkgroep "Golda")

Foto's : City Photo, Joop Dorst/ H.J. Sprokholt/J. du Pré

Druk : Drukkerij Twigt